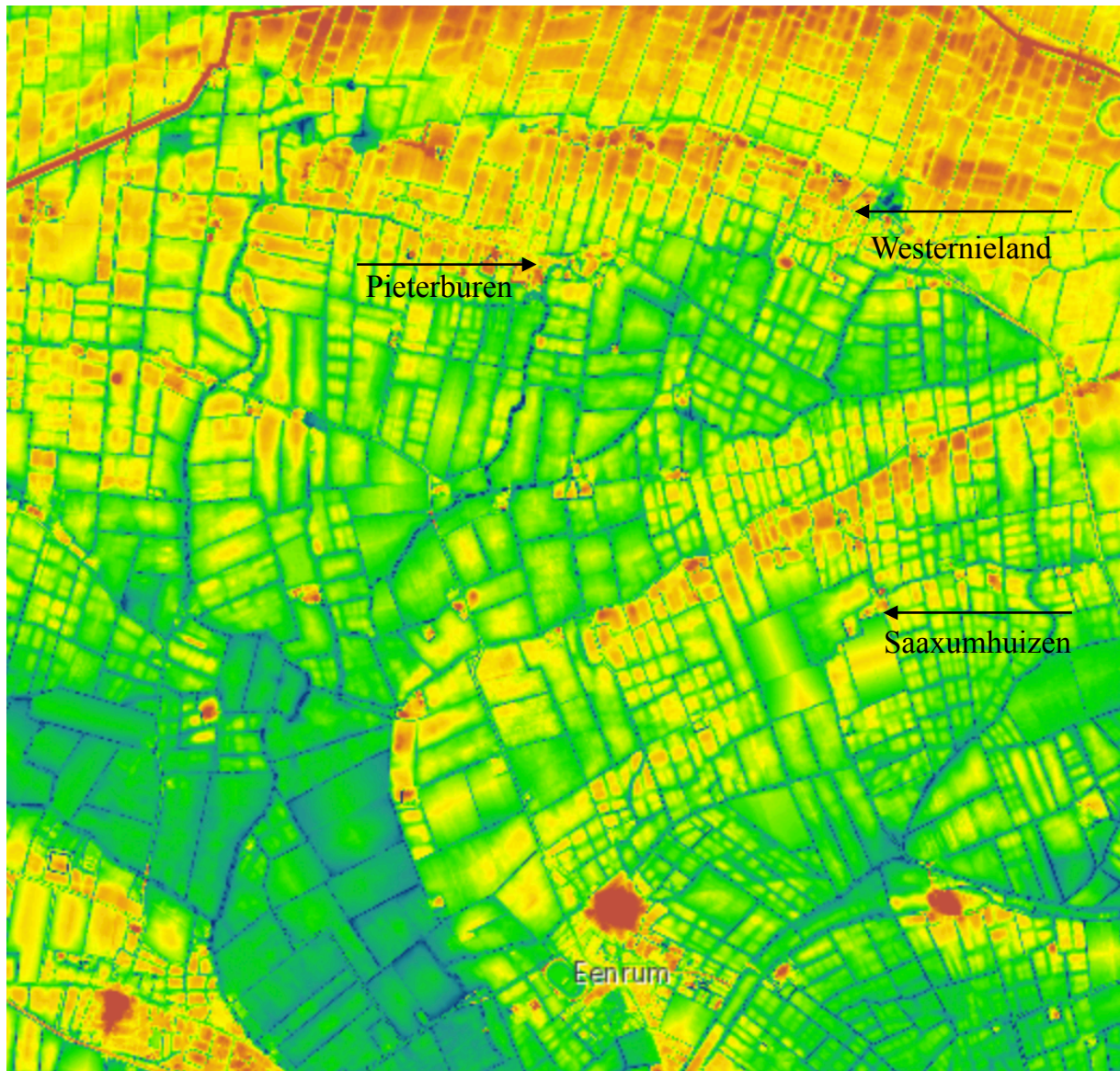

Infobestand Pieterburen Eenrum.

Hoogtekaart van de route; rood is hooggelegen en blauw is laag gelegen. De oude rivierbedding van de Hunze die bij Pieterburen in zee stroomde is goed herkenbaar.

Pieterburen.

Pieterburen is verreweg het bekendste dorp van Noord Groningen met name door het zeehondencentrum, het wadlopen en het Pieterpad dat hier begint (of eindigt). Pieterburen wordt voor het eerst in 1371 genoemd. In een oorkonde wordt gesproken over de parochianen van Sint Pieter in het nieuwe land. ('Parochiani Sancti Petri' en handelt over nieuw ingedijkt land 'nova terra'). De eerste vermelding van de kerk van Pieterburen dateert van 1448. Daarmee is Pieterburen een typisch voorbeeld van een dorp na komst van het christendom in dit gebied. De meeste dorpen hebben een naamsafleiding uit de Germaanse tijd.

Oudedijk.

Oudedijk is een streekje ten noorden van Pieterburen. Iets naar het westen stond vroeger de borg Dijksterhuis. Het streekje stond vroeger samen met Kaakhorn bekend als Dijkstreek. Begin 20e eeuw werd de naam Dijkstreek alleen nog voor Oudedijk gebruikt. De zeeborg, de vroeg-13e-eeuwse dijk waarnaar het streekje genoemd is, ligt inmiddels een flink eind van de Waddenzee. Ten noorden van de oude dijk zijn nadien nog twee dijken aangelegd.

In het streekje staan een vijftal boerderijen. De meest oostelijke is boerderij Themaheerd (Oudedijk 2), de boerderij met de oudste papieren van het streekje: Deze kop-hals-rompboerderij wordt reeds genoemd in het Cartularium van het Klooster Selwerd in 1474, toen Hoijske Thema of Thedema er woonde. De boerderij werd in 1885 herbouwd na een brand. Ten westen daarvan staat boerderij 'Hoogheemsterheerd' (Oudedijk 11), waarvan de vrijstaande woning werd gebouwd in 1964. De oude boerderij met het woonhuis uit 1855 werd toen afgebroken. Bij de boerderij staan twee oudere schuren en een arbeiderswoning uit 1906. De kop-hals-rompboerderij ten westen hiervan (Oudedijk 13) dateert uit 1864. Op deze boerderij woonde onder andere landbouwkundige en professor Luitje Broekema ('vader van de Wageningse plantenveredeling'). De vierde boerderij is 'Klinkenborgh' (Oudedijk 15), die oorspronkelijk iets westelijker stond, maar die in 1837 werd verplaatst naar de huidige plek. De schuren dateren uit dat jaar. Het woonhuis werd herbouwd als villa in 1924. De meest westelijke boerderij (Oudedijk 19) is wederom een kop-hals-rompboerderij, waarvan het voorhuis uit 1801 dateert. In 1893 brandden de schuren echter af door een blikseminslag en werden herbouwd. Ten westen van deze boerderij ligt een kolk, die ontstond als gevolg van de Kerstvloed van 1717. Een andere kolk ten noordwesten van de boerderij is in de loop der jaren gedempt. Iets ten oosten van Oudedijk staat tegen Kaakhorn aan de oostelijkste en zesde boerderij (Oudedijk 1), een oldambtster boerderij uit 1876 met voor Noord-Groningen karakteristieke hoge ramen boven de voordeur. De bijshuur is van de vorige boerderij die hier stond.

Kaakhorn

Kaakhorn is een streekje ligt direct ten noorden van Westernieland aan een doodlopende weg. De weg loopt over de voormalige oude dijk uit ongeveer 1350. De naam van het gehucht verwijst naar de kaak die hier in vroegere tijden heeft gestaan. De kaak (schandpaal) stond op de horn (= hoek) van het dorp. Vroeger heette het buurtje samen met Oudedijk Dijkstreek, een naam die later alleen nog voor Oudedijk werd gebruikt. Deze naam verwijst naar de ligging aan de oude 13e-eeuwse zeedijk (de zeeborg), die na de Kerstvloed van 1717 werd vervangen door een nieuwe zeedijk. Aan dat jaar herinneren nog de twee kolken in het buurtje; een aan de Kaakhornsterweg en een aan het Kaakhornsterpad. Twee andere kolken verdwenen. Een ervan werd door de toenmalige gemeente Eenrum gedempt met bouwafval.

Westernieland

Westernieland ligt tussen de dorpen Pieterburen en Den Andel, aan het einde van het Westernielandstermaar, die hier tot 1520 via de Hiddingezijl en de Oude Riet uitmondde in de zee. Westernieland ontstond op een kwelderwal, die rond 1350 werd bedijkt. Na de Kerstvloed werd op anderhalve kilometer ten noorden van Westernieland een nieuwe zeedijk aangelegd. In 1811 werd ten noorden daarvan de Noordpolder aangelegd en in de jaren 1940 ontstond ten westen daarvan de Linthorst Homanpolder. Het noordelijk deel van Westernieland wordt Kaakhorn genoemd.

De oude naam voor Westernieland is Mariaburen. Deze naam komt reeds voor in geschriften rond 1000 na Chr. In de periode tot ongeveer 1200 na Chr. ontstond een kwelderwal die liep vanaf Wierhuizen via Pieterburen en Westernieland tot aan een kwelderwal bij Den Andel. Mogelijk werd de kwelderwal toen al bewoond. Aan zuidzijde van het dorp staat de boerderij Rixtumaheerd op een oude huiswierde. In de jaren 1960 werden hier onder een laag schelpen resten van menselijke bewoning

aangetroffen, die mogelijk uit deze periode of eerder kunnen dateren. Rond 1200 na Chr. ontstond een periode van transgressie. In 1300 werd op de kwelderwal een dijk gelegd tussen Wierhuizen en Pieterburen (langs Oudedijk). Deze dijk (de Zeeborg) werd rond 1350 doorgetrokken langs de plek van het latere Westernieland en verder langs Den Andel naar Warffum. In de dijk werd de Hiddingezijl gelegd, waarmee de noordelijke arm van de Hunze werd bedijkt. Deze streek werd bekend als 'Nova Terra Sancti Petri'; het 'nieuwe land van Pieterburen', al snel afgekort tot 'in den Nijenlande' of kortweg Nijlandt. Ter onderscheiding van het dorp Nijlandt nabij Roodeschool (het huidige Oosternieland) werd al snel gesproken van Westernieland. De eerste vermelding van Westernieland dateert van 1447. Tijdens verschillende perioden werd het dorp gespeld als Westernylandt (1687), Wester Nijelande (1697) en Westernielandt (1786). Tot de overstroming van 1717 bleef echter ook de naam Mariaburen in gebruik.

In de eerste eeuwen had het dorp veel te stellen met de zee. Regelmatig braken de dijken door, zoals bij de Allerheiligenvloed in 1570 en bij de Sint-Maartensvloed van 1686, toen in het dorp 60 mensen, 221 koeien en 29 paarden verdronken en 38 huizen werden vernietigd. De ergste overstroming was echter de Kerstvloed van 1717 toen 78 mensen, 66 paarden, 219 koeien, 21 varkens en 747 schapen verdronken en van de 50 huizen er 35 werden verwoest en 11 onbewoonbaar werden, zodat het dorp nog maar vier huizen telde. Bij deze overstromingen ontstonden ook een viertal kolken langs de huidige Kaakhornsterweg en het Kaakhornsterpad. De dijk werd vervolgens in 1718 1,5 kilometer naar het noorden verschoven en het dorp werd vervolgens herbouwd aan oostzijde van de kerk, die sindsdien aan de rand van het dorp staat. Door de nieuwe dijk bleef het dorp gespaard voor nieuwe overstromingen. Van de oude dijk resteert alleen een klein stukje ten oosten van Hiddingezijl, dat in eigendom is van het Groninger Landschap als het 'kleinste natuurgebied van Groningen'.

Kerk Westernieland.

Een rechtgesloten zaalkerk met een fraai interieur. De kerk heeft een blauwe balkenzoldering; de balken dateren uit verschillende perioden. Tegen de koorsluiting staat een 17e eeuwse kansel met het wapen van collator Schotto Tamminga van Bellingeweer. Naast de preekstoel een eveneens 17e eeuwse herenbank en een aantal zerken uit de 17e en 18e eeuw. Het dorp is na de kerstvloed van 1717 meer oostwaarts herbouwd zodat de kerk nu helemaal aan de westkant staat.

Toen de oude Hunzemonding tussen Pieterburen en den Andel dichtslibde, ontstond op de kwelder een nederzetting die rond het jaar 1000 Mariaburen in den Nijenlanden werd genoemd; sedert 1810 heet het dorp Westernieland. Oorspronkelijk vormde de kerk min of meer het middelpunt van het dorp, maar toen bij de beruchte Kerstvloed van 1717 (net zo berucht als de Sint Maartensvloed van 1686) het dorp gedeeltelijk wegspoelde, heeft men aan de oostzijde van de kerk nieuwe woningen gebouwd. Ook de kerk had het in 1717 zwaar te verduren. De deuren in de toren waren weggeslagen, evenals een stuk muur en alle banken waren op het koor gespoeld; het zeewater stond twee meter hoog in de kerk.

De kerk van Westernieland is in de 13e eeuw gebouwd. Deze bakstenen zaalkerk met rechte koorsluiting behoort tot de romano-gotiek; de drie traveeën waren dan ook gedekt met de bijbehorende koepelgewelven. In 1831 zijn de spitsboogramen in de zijgevels verhoogd en de gewelven uitgebroken; binnen werd een vlak balkenplafond aangebracht in de bekende blauwgroene kleur. Bij een recente restauratie heeft men resten van de muraalbogen behorende bij de gewelven aangetroffen: deze zijn nu in de wanden aangegeven.

Oorspronkelijk zal bij de kerk een klokkenstoel hebben gestaan, de tegenwoordige westtoren dateert van de 14e eeuw. De westelijke torengewel is in 1926 gedeeltelijk ingestort; voor de herbouw is een harde gevelklinker toegepast, die contrasteert met de kloostermoppen van de noord- en zuidmuur. Deze westmuur is breder dan de toren; door het uitkragen worden een soort 'steunberen' gevormd. De diepe spitsboognis, met daarin de toegangsdeur is erg groot in verhouding met de torenmuur. En de

combinatie van spitse bogen met een half rond bovenlicht detoneert enigszins. Voor de ingang ligt een plaat van rode zandsteen, wellicht een voormalige altaarmensa. Noord- en zuidgevel van de toren hebben galmgaten met segmentbogen; daarboven zitten dichtgezette openingen met ronde bogen. Op de noordgevel is grijs pleisterwerk aangebracht, dat grotendeels is afgebladderd en waaronder te zien is, dat het muurwerk gekleurd is geweest, met geschilderde witte schijnvoegen.

Traditioneel had de kerk ingangen tegenover elkaar in de lange gevels; de portaalbogen in de westtravee tekenen zich nog af in het huidige pleisterwerk. De oorspronkelijke behandeling van de kerkmuren is verloren gegaan door het inbreken van spitsboogramen, vier in de lange gevels en twee in de koorsluiting. De koorgevel, die naar de weg is toegekeerd kreeg een rijkere behandeling, met rond de vensters een sieromlijsting van stucwerk, bekroond met barokke voluten die een wapenschildje ondersteunen. Ook de grote spitsboognis in de sluitgevel kreeg een dergelijke omlijsting. Op de hoeken van de koorsluiting en de zijgevels zijn overhoekse, twee maal versneden steunberen geplaatst. Voorts heeft de noordgevel een hoekliseen op het noordwesten, meer naar het oosten bleef een tweede liseen bewaard. Het muurwerk gaat op van een grijs gepleisterde plint, waarboven geel geschilderd pleisterwerk in blokmotief met fijnwerk is aangebracht. De lange gevels worden bekroond door brede lijstgoten. Op het kerkhof staat nog steeds een regenbak, die gevoed wordt door het kerkdak en herinnert aan de tijd dat goed water in een droge periode schaars kon zijn. De zerken op het kerkhof zijn gerestaureerd. Er ligt een zerk, omgeven door een grafhek. Een tweetal grafstenen herinnert aan robbenjagers, die hier gevestigd waren.

De kerk heeft een blauw geverfde balkenzoldering; de balken dateren uit verschillende perioden, enkele rusten op sleutelstukken. Boven het middenpad hangt een messing zeslichts bolkroontje uit de 18e eeuw. Tegen de koorsluiting staat de kansel uit het midden van de 17e eeuw, met in de zeszijdige kuip het gesneden wapen van de collator, Schotto Tamminga van Bellingeweer. Op de hoeken van de kuip zijn vrijstaande Ionische zuiltjes geplaatst, de panelen dragen snijwerk van festoenen met bladeren, bloemen en vruchten. De lampet wordt gesierd door ribben, die samenkomen in een knop. Ook het klankbord heeft ribben, samenkomend in een rozet. Tegen de zuidelijke koormuur zijn banken geplaatst voor ambtsdragers en daar tegenover staat een tweetal banken met een gemeenschappelijk deurtje, de linker bank behoort aan de edele heerd Zijlbrugge en draagt een gedeeld familiewapen. Het balustradeorgel in bruin geschilderde kas, met zeven stemmen en aangehangen pedaal is in 1893 gebouwd door de firma P. van Oeckelen & Zonen te Harendermolen. De windvoorziening kan nog met de hand worden bediend, de claviatuur zit aan de linkerzijde. De kas heeft gesneden zijwangen, de middentoren wordt bekroond met een combinatie van een viool en blaasinstrumenten.

Eenrum

Arboretum Eenrum; of ook wel genoemd Notoaristoën

Notaris Smit uit Eenrum startte in 1968 met de aanplant van zijn bijzondere bomencollectie in een kaal weiland van 2 hectare. Met behulp van dertig vrijwilligers uit het dorp werden honderden bomen en struiken geplant. Allereerst legde notaris Smit een windsingel aan rondom het terrein. Dit om een middengebied te creëren waar de gure Groningse zeewind de exotische bomenpracht zo min mogelijk zou kunnen beschadigen. Notaris Smit voerde nauw overleg met wetenschappers van de Landbouw Hogeschool in Wageningen. Bij de selectie van de bomen moest rekening gehouden worden met resistentie tegen de soms krachtige winden in het noorden, de invloed van de zee en de eisen als het gaat om grondsoort, bodemvochtigheid en licht. In de loop der jaren groeide zijn liefde voor de rododendron. Van heinde en ver haalde hij bijzondere soorten: Amerika, Engeland, Denemarken. Regelmatig werden in de reiskoffer stekjes naar Eenrum vervoerd. Alvorens de struiken werden geplant, werd de grond goed geprepareerd. Zo gebruikte hij dennennaalden, die door het echtpaar Smit

Pelgrimeren
in Groningen

werden verzameld in de bossen van Borger. Smit vond het een uitdaging om te laten zien dat op de stugge Groningse klei een grote variëteit exotische bomen kan gedijen.

Hoe dit is gelukt, ziet u in de Notoarestoen van vandaag. Een rijkdom aan bomen en rododendrons die uniek is voor Europa: 600 verschillende soorten rododendrons en 400 uitheemse boomsoorten. En, niet te vergeten, bijzondere onderbegroeiing, waaronder stinzenplanten en de wilde cycloam. Het arboretum Notoarestoen in Eenrum bevat een internationale plantencollectie met de Japanse tempelboom, Chinese vaantjesboom, Amerikaanse Sequoia's, rododendrons en nog veel meer. De tuin is het levenswerk van notaris Smit uit Eenrum, vandaar de naam "Notoarestoen": Gronings voor "tuin van de notaris". De Notoarestoen is dagelijks vrij toegankelijk.

Dorp Eenrum

Rond 600 jaar voor Christus vestigden zich de eerste bewoners in het Groninger kustgebied. De kwelderruggen, de hogere gedeelten van het waddengebied, werden zo'n 600 jaar voor Christus in de lente en zomer bewoond. De herfst en de winter werden toen nog doorgebracht op het hoger gelegen Drents plateau, waarvan de Hondsrug tot onder de huidige stad Groningen loopt. In de winter spoelden de huizen vaak weg en bij het herbouwen in de lente werd de grond waar het huis moest staan opgehoogd. Zo ontstonden de Groninger wierden in een weids kweldergebied, dat nog regelmatig overstroomde. Men hoogde voor ieder huis een eigen kleine wierde op. Later groeiden die kleine wierden aan elkaar en ontstonden de huidige dorpswierden; dat was zo'n 200 jaar voor Christus. Op de dorpswierden stonden meerdere boerderijen om een dobbe, een plek waarin zoet water werd bewaard. Later werd bij deze plek vaak de kerk gebouwd.

Het water in de prielen en maren, die door de kwelders liepen, was brak, licht zout; ook het land was brak. Een aantal gewassen zoals gerst, vlas, huttentut en duivenboon wilde nog groeien in de zilte grond, maar veel vrucht droegen ze niet. De mensen leefden voornamelijk van veeteelt (schapen, paarden en runderen en kippen), alsmede de handel in zout en barnsteen. Ruilhandel was er met de Drentse gebieden, waar hout en broodgraan vandaan kwamen. In de romeinse tijd was er een levendige handel met Zuid-Nederland. In de vroege middeleeuwen breidde de handel zich zelfs uit tot Duitsland, Engeland en Scandinavië, hetgeen valt af te leiden uit het aardewerk dat in dorpswierden is gevonden.

Eenrum behoort tot de tweede generatie wierden. In de zesde en zevende eeuw ontstaan pas de wierden van Ulrum, Leens, Wehe en Menneweer. Uit de naamgeving kan vaak worden afgeleid wanneer de wierden zijn ontstaan. De eerste generatie wierden hebben namen die eindigen op -inge. De tweede generatie op -ward, -werd, -wier, -heim of -um. Daarna worden de uitgangen -weer, -wold en -huizen gebruikt; de namen van de jongste dorpen eindigen op -buren.

Uit vondsten van romeinse munten kan worden afgeleid dat de bewoning in het Marnegebied in stand bleef, ook al waren er regelmatig grote overstromingen in het gebied. In de tiende eeuw waren deze overstromingen zo zwaar dat de Lauwerszee en het waddengebied ontstonden. De Hunse, de rivier die het Drentse water naar zee vervoerde, mondde daardoor niet langer bij Pieterburen in zee uit, maar bij Zoutkamp, hetgeen nu nog steeds het geval is.

In de elfde eeuw werd begonnen met het aanleggen van dijken; eerst van wierde naar wierde. Later werden echte ringdijken opgeworpen en stukken kwelder ingepolderd, totdat de gehele Groninger kustlijn was beschermd.

Na de bedijkingen werd Eenrum een agrarische nederzetting. De stukken land die door de inpoldering vrijkwamen, werden gebruikt als akkerland, weiland en hooiland. Vele archeologische vondsten getuigen van een intensieve landbouw en het verwerken van de gewassen. Reeds uit de negende eeuw is er een plaatsnaam bekend: Uidinum. Uit de registers van het Duitse klooster Werden blijkt dat het

dorp achtereenvolgens in de tiende, elfde en twaalfde eeuw Arneron, Arnarion en Arneru heette. In een geschrift uit 1378 valt de naam Enrum en Ernerum te lezen.

Laurentiuskerk Eenrum.

Hoewel de kerk bekend staat als de Laurentiuskerk, is een ander patrocinium waarschijnlijker: zie de uitgebreide kerkbeschrijving. Van de oorspronkelijke ingangen is alleen de zuidelijke over. Binnen contrasteren wit gestucte meloengewelven met het donkerbruine meubilair. Het interieur heeft de Beeldenstorm, dankzij pastoor Louwe Fritema, overleefd. De 17e eeuw bracht ingrijpende verbouwingen: de grote toren, voltooid in 1652, grotere ramen. Deze zijn in de 20e eeuw weer vervangen door romano-gotische ramen.

Deze kerk begon als tufstenen zaalkerkje eind 12e, begin 13e eeuw. Midden 13e eeuw werd de kerk vergroot en daarvoor werd baksteen gebruikt. Ook werden de tufstenen muren van de oude kerk daarmee bedekt. Deze laatromaanse kerk is lang, met zes traveeën, op de buitenmuur gescheiden door lisenen. De rechte koorsluiting heeft drie identieke vensters. Hoewel de kerk bekend staat als de Laurentiuskerk is een andere patrocinium waarschijnlijker: Fabianus en Sebastianus (zie ook de kerk van Bierum). O.D.J. Roemeling komt tot die conclusie op basis van pastoorzegels uit 1433, 1535 en 1550 en de volgende ingeslagen inscriptie op een klok uit 1390: FUSA EST H. CAMPANA IN ONORE FABEANI ET SEBASTIANI MARTIRAM SC. ANNO.....

De toren werd gebouwd tussen 1646-'52 als vervanger van een vrijstaand exemplaar uit de 12e eeuw. Bouwmeester Adam van Collen was verantwoordelijk voor de vormgeving. De 48 meter hoge toren is een baken in het wierdenlandschap en voor de mensen die de Waddenzee bevaren. Om deze toren mogelijk te maken werd de westelijke topgevel afgebroken en het aangrenzend gewelf vervangen. De toren heeft een octogonale bovenbouw met koepel, rustend op een vierkante basis. De bovenbouw wordt bekroond door een open 'uivormige' spits. In de lantaarn hangt een kleine Borchardt-klok uit 1752. De natuurstenen blokken op de hoeken geven een rustiek effect. In het torenportaal wordt het messing inlegwerk van de zerk voor Hermannus Jarghes (1506) bewaard. De reeks grafstenen dateert uit later tijd. Bij de restauratie van 1953-'57 is de witte bepleistering aan de buitenkant verwijderd en zijn de spitsboogramen uit de 19e eeuw vervangen door de oorspronkelijke lancetvormige ramen. Oude portalen zijn deels hersteld en voorzien van sluitbalken. Er werd een betonconstructie geplaatst om de gewelfdruk op te vangen. Daardoor konden de al eerder tot steunberen verzwaarde lisenen van de zuidmuur, die dezelfde functie hadden, worden afgebroken. Op het in 1648 vernieuwde gewelf van de eerste travee na, zijn de traveeën gedekt met laatromaanse meloenvormige koepelgewelven; deze zijn concentrisch gemetseld. De traveeën zijn gescheiden door spitse, ononderbroken tot aan de vloer doorlopende gordelbogen. Elk gewelf heeft vier ronde sierrribben, die samen komen in een rozet. Een belangrijk constructief element in laatromaanse Groninger kerkenbouw is het 'meloengewelf'. Dit is een ellipsvormig koepelgewelf dat qua vorm lijkt op een halve meloen en in zijn geheel dragend is. De ribben worden in een sluitring opgevangen, terwijl de gewelfvelden licht bollend zijn aangebracht. De sluitring ligt beduidend hoger dan de top van de muraal- en gordelbogen. Door deze vorm ligt de geboorte (aanzet) van het gewelf laag, wat resulteert in geringe spatkrachten. Dit kan de maat van steunberen of lisenen en/of muren reduceren. De vorm van de muraalbogen, enigszins spits, staat relatief hoge vensters toe. Dit type gewelf komt uit de Anjou en breidde zich vandaar uit naar de regio Westfalen, daarna richting Niedersachsen en het middeleeuwse Friesland (incl. Groningen). De meest westelijke travee kreeg in 1648 dus een kruisribgewelf. De triomfboog tussen de 5 de en 6de travee vanuit het westen heeft afgeschuinde kanten. Het witte pleisterwerk overheerst heden ten dage in het interieur. Van het geschilderde imitatiemetselwerk (baksteenrood met witte voegen) is in het koor een klein deel teruggevonden, alsmede restanten van twee wijdingskruisen aan de noordmuur. In dezelfde muur is een laag venster teruggevonden, met daarin een stang waaraan vroeger het lavaboketeltje hing. De opstelling van de meubels uit de vroege 19e eeuw is kenmerkend voor de protestantse periode: tegen de zuidwand de kansel, waaromheen de banken zijn gegroepeerd, en het koor afgescheiden als

Pelgrimeren
in Groningen

avondmaalsruimte. De opzetstukken van de koorafsluiting zijn met plantmotieven en engeltjes versierd. 2 Tegenover de kansel staat de herenbank, naar uit het wapen blijkt, voor de familie Alberda, die in 1817 het orgel schonk. Op de panelen van de kansel zijn tegen een lege achtergrond de geboorte van Christus, de vlucht naar Egypte, de graflegging, de opstanding en de Hemelvaart afgebeeld. Het door R.A. Lohman gebouwde orgel werd heeft beeldhouwwerk van A. Wallis, die ook de nieuwe beelden maakte voor het orgel van der A-kerk in Groningen, toen dat in 1815 uit de Broerkerk daarheen werd overgebracht. Wallis sneed ook de herenbanken. Alles in opdracht van de toenmalige collator Goosen Geurt Albeda van Dijksterhuis. In 1966 kwam de oorspronkelijke, middeleeuwse doopvont die in 1892 in bruikleen was afgegeven aan het Groninger Museum, terug naar Eenrum. Deze unieke vont van basaltlava (een soort tufsteen) is de oudste van Noord-Nederland en Ostfriesland. In de kerk bevindt zich ook nog een bronzen grafplaat uit 1506; deze hoorde bij een grafsteen voor de pastoor Harmannus Jarghes. De plaat hing van 1957 tot 2001 in het torenportaal.

Abrahams Mosterdmakerij en restaurant.

De provincie Groningen is van oudsher een gebied waar menig kruidenier zelf zijn producten maakte, als voorbeeld Groninger Mosterd. Deze huisvlijt groeide uit tot kleine fabriekjes met elk hun eigen naam, recept en afzetgebied. Door de opkomst van de grote industrie verdwenen deze fabriekjes omdat ze niet meer rendabel waren of werden ze door de grote fabrieken opgekocht. Abrahams Mosterdmakerij is echter blijven bestaan en het lijkt alsof de tijd er heeft stilgestaan. Abrahams mosterd wordt namelijk ambachtelijk en tevens biologisch bereid volgens traditioneel Groninger receptuur. Abrahams Mosterdmakerij is daarmee de enige écht ambachtelijke en biologische mosterdmakerij in Nederland.

Molen de Lelie.

Korenmolen De Lelie is gemakkelijk te vinden. Hoog torenen zijn wieken boven Eenrum uit. De wiektop bevindt zich op maar liefst vijfendertig meter hoogte. Alleen de historische kerktoren van Eenrum is hoger. De Lelie is gebouwd in 1862 en werd vroeger de Veurste Meuln genoemd. Dat onderscheidde hem van de twee andere molens (de Middelste Meuln en de Achterste Meuln) die vroeger ook aan de Molenstraat in Eenrum stonden. De Lelie is een achtkante stellingmolen. De stelling is de houten omloop bovenop een (meestal) stenen onderbouw. Stellingmolens zijn daardoor tot wel 12 meter hoger dan zogenoemde grondzeilers. Grondzeilers zijn molens waarvan de wieken bijna de grond raken. Stellingmolens staan meestal in de bebouwde kom. Daar is namelijk meer hoogte nodig om genoeg wind te vangen. Grondzeilers staan in het open veld.

Oude rivierbedding de Hunze.

Op de actuele hoogtekaart is de oude bedding van de Hunze nog steeds zichtbaar. De route over het fietspad gaat precies langs de rand van deze oude bedding.

Pieterburen.

Petruskerk

Net als in de Martinikerk Groningen, is het koor van deze 15e eeuwse gotische kerk hoger dan het schip. Rond 1600 is het noordelijke dwarsschip aan het gebouw toegevoegd. De oorspronkelijk vrijstaande toren is in 1805 vervangen door een aan de kerk vastgebouwde toren. Deze toren was solide genoeg om ook als dorpsgevangenis gebruikt te worden. De kerk van Pieterburen heeft een zeer fraai interieur, met opvallend rijk versierde triomfboog door Anthonie Walles, dankzij de bewoners van borg Dijksterhuis. Deze borg, gesloopt in 1903, stond aan de noordkant van het dorp.

Pieterburen wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde uit 1371, en is naar Petrus genoemd. De kerk wordt, honderd jaar later dan het dorp, voor het eerst genoemd in het testament van Oda Ponte, de bewoonster van de in 1903 gesloopte borg Dijksterhuis. De borg stond aan de noordkant van het dorp.

De gotische kerk is in het begin van de 15^e eeuw gebouwd en is evenals het dorp, naar Petrus vernoemd. Het is een robuuste kerk met vele, zware steunberen. Alleen de fragiele opengewerkte torenspits wijkt af van dit robuuste imago. Het exterieur is afwijkend van wat in de Groninger gotiek gebruikelijk is: het koor is hoger dan het schip. Dat gaat ook op voor de Martinikerk in Groningen maar er is een groot verschil: dat koor is ruim twee eeuwen later gebouwd dan het schip terwijl koor en schip van de Petruskerk uit dezelfde tijd dateren. De Petruskerk laat zien dat de gotiek op het Groninger platteland volwassen was geworden. In het begin van de 17e eeuw werd het noordtransept gebouwd in dezelfde gotische trant, waardoor een voor de hervormde eredienst bruikbare plattegrond ontstond. Het uiterlijk heeft nogal geleden door beklampingen in de 19e eeuw en een harde restauratie in het interbellum (tussen WO I en WO II). De met de traveeën corresponderende steunberen zijn in de loop der jaren verzwakt en hebben zo hun huidige vorm gekregen. Tot aan de bouw van de nieuwe toren in 1805 werd de westelijke ingang gemarkeerd door een portaal uit 1698. Jhr. Goosen Geurt Alberda, heer van Dijksterhuis, gelastte de bouw van een nieuwe, aan de kerk vastzittende, toren. Deze werd ontworpen door architect Matthijs Wallis (1751-1817). De nieuwbouw had twee nevenruimten, die dienst deden als cachot. De forse, nauwelijks gelede toren heeft een relatief kleine, open, achtkantige spits.

Het interieur staat in het teken van de bewoners van borg Dijksterhuis. Het eerste wat opvalt is de van houtsnijwerk voorziene triomfboog die het koor van het schip scheidt. Het heeft een centraal geplaatst medaillon met aan weerszijden gesneden guirlandes, uitgevoerd door Anthonie Wallis, zoon van de architect. Het medaillon heeft aan de koorzijde een afbeelding van Christus en de Samaritaanse vrouw bij de put en aan de schipzijde Abraham die op het punt staat Izaäk te offeren. De keuze voor een afbeelding van het offer van Abraham heeft zeker ook te maken met de viering van het avondmaal in het koor. Het avondmaal werd in stad en provincie Groningen vooral 'staande en gaande' gevierd. Wie vanuit het schip van de kerk naar de tafel liep, zag eerst het reliëf met het offer van Abraham dat vanouds geldt als een voorafbeelding van of verwijzing naar het offer van Jezus, dat gevierd wordt met het avondmaal. Ook roept het de avondmaalsganger op tot geloof, net zoals Abraham moest geloven.

In het koor was er dan het avondmaal met daarboven het reliëf met het gesprek met de Samaritaanse vrouw als uitdrukking van het feit dat Jezus, tegen de regels in, het levende water geeft en de zonden vergeeft van iedereen die in hem gelooft.

Op het koor staat de herenbank uit het einde van de 18e eeuw, met wapens van bewoners van de borg in het fraai gesneden achterschot. Onder het koor is de grafkelder voor de bewoners van borg Dijksterhuis. De marmeren vloer werd in 1841 gelegd. De rouwborden, onder andere voor Diderick Sonoy en zijn vrouw Maria van Malsen, geven het koor bijna het aanzien van een grafkapel. Ze werden vervaardigd in 1613 en behoren tot de oudst bewaard gebleven exemplaren uit de provincie. De banken in het schip en de dwarsarm zijn uit de late 18e eeuw. West-, noord- en oostzijde van het bankenplan laten fraai gesneden open schotten zien. De preekstoel staat weer in het teken van borg Dijksterhuis met het wapen van de Alberda's. Alhoewel de preekstoel rond 1780-'85 tot stand kwam, vertoont de opbouw met de zware friezen en lijsten, de vrijstaande hoekbeelden en paneelvulling nog sterk het karakter van het werk van Meijer en de Rijk van rond 1700. In de ornamentiek, de vazen, de trapleuning en zeker het doophek herkent men echter het classicisme van de late 18e eeuw. De beelden boven op het klankbord stellen de 4 jaargetijden voor, de kuippanelen tonen voorstellingen van de zondeval, de joodse eredienst, de Arma Christi, de bouw van de tempel van Salomo en de ark van Noach. Op de hoeken van de kuip staan zes allegorische vrouwenfiguren. Het onderste fries bevat enkele evangelisten met hun symbolen. Het orgel is van de fa. Leichel en Zoon uit Lochem uit 1901. Het front is een kopie van het orgel uit 1698, dat door Arp Schnitger werd vervaardigd met snijwerk van Meijer en de Rijk. Dit orgel is nu in Mensingeweer. Het rugpositief, met in het midden een merkwaardig uurwerk uit 1700, is loos, ook al bevat 2 het echte pijpen. Na gefaseerde restauraties door de firma Mense Ruiters was het orgel in 2006 weer helemaal de oude.

Pelgrimeren
in Groningen

Domies toen(dominees tuin).

Deze botanische tuin met museale status wordt ecologisch beheerd en is een Slingertuin, met veel stinzenplanten(borgbloemen), kruiden, wilde planten. Een slingertuin is een tuin, meestal een voortuin, die is aangelegd in Engelse landschapstijl. De Groningse uitdrukking voor zo'n tuin is slingertoen. In een slingertoen zijn natuur en cultuur nauw met elkaar verweven. Vóór 1800 werden er alleen bij kloosters, kastelen en borgen tuinen aangelegd in de formele en symmetrische barokstijl. In de romantiek vreesde men de elementen niet meer, maar zocht men juist contact met de natuur. In de Engelse landschapstijl wordt de natuur zelfs geïdealiseerd en vervolmaakt. De slingertoen van Domies Toen is aangelegd rond 1881. We vinden er meerdere elementen uit de Engelse landschapstijl terug, zoals de rondwandeling met slingerende paden, een waterpartij, boom- en heestergroepen, doorkijkjes, een tuinprieel en het bergje. De domies (dominees) van Pieterburen moeten welgesteld geweest zijn, want slingertuinen werden in de provincie Groningen voornamelijk aangelegd door Groninger graanboeren die het financieel voor de wind gingen!

Bezoekerscentrum Buitenplaats Noordkust van Het Groninger Landschap.

Dit bezoekerscentrum is gevestigd in een uit 1867 daterend schoolgebouw in Pieterburen. Je vindt er alles wat je wilt weten over het Waddengebied. De inrichting van bezoekerscentrum Noordkust is ingericht op beleven en doen! Het centrum heeft bovendien een eigen winkel en verstrekt ook toeristische informatie van TIP Waddenland. Thema's van het bezoekerscentrum zijn de verschillende biotopen aan de Noordkust en het belang van de Waddenzee als tankstation tijdens de vogeltrek. Er is een 'natte ruimte' waar kinderen proefjes kunnen doen en planten- en dierenleven onder de microscoop kunnen bekijken. Er draait continu een informatieve film over het Noordkustgebied.

Zeehondencentrum.

De zeehondencentrum heeft nauwelijks introductie, maar het vangt zieke zeehonden op die later als ze gezond weer worden teruggezet.